

bio-filmografija

ORSON WELLES

Orson Welles se je rodil leta 1915 v Kenoshi, država Wisconsin, ZDA. Umril je leta 1985.

Študiral je v Chicagu na Art Institute in nato nekaj časa delal kot novinar ter v nekem manjšem gledališču igral Shakespearove osebe (kar je počel že kot otrok v svojem lutkovnem gledališču). Na potovanju po Irskem je pristal v Gate Theatre v Dublinu, kjer je bil eno leto poklicni igralec. V New Yorku je leta 1936 postavil **Macbetha** s samimi črnci v igralski zasedbi in naslednje leto z Johnom Housemanom ustanovil Mercury Theatre (otvoritvena predstava je bila **Julij Cezar** v modernih kostumih). Toda šele z radijsko igro se je njegov glas prvič razlegel po celi Ameriki: to je bila radijska adaptacija **Vojne svetov** (The War of Worlds) H. G. Wellsa, ki je leta 1938 Američane pripravila do tega, da so iz strahu pred Marsovci bežali v hribe. Wellesa, ki je bil že „čudežni otrok“, se je zdaj prijel še sloves „mojstra šoka“, „moža, ki je vsega zmožen“, kar je verjetno napeljalo producersko družbo RKO, da ga je povabila v Hollywood. Tja je prišel obkrožen s svojo ekipo iz Mercury Theatre in podpisal pogodbo, kakršne Hollywood ni pomnil: ni namreč zahteval denarja, marveč avtoriteto, popolno svobodo, da počne, kar hoče. Dobil pa je oboje. Rezultat je bil **Državljan Kane**, ki je pretresel filmsko zgodovino. Toda že naslednjega filma, **Veličastni Ambersonovi**, mu producent zaradi slabega izkupička od prvega ni dovolil montirati, kmalu po vrnitvi iz Brazilije, kjer je nameraval posneti napol dokumentarni film **Vse to je res** (It's All True), pa ga je RKO odpustil. Odtlej je imel Welles večne težave s produkcijo, morda nekoliko manjše v Evropi, kjer je preživel osem let, kot v ZDA (tu je dobil večjega producenta, Universal, samo za **Dotik zla**).

Med superlativi, pripisanimi Wellesu, velja omeniti tega, ki pravi, da je Welles „Shakespeare filma“: najprej pač zato, ker je bil Shakespeare zanj „the stuff of life“, življenjska snov, ki je prežemala tako njegovo gledališko kot

filmsko delo, in potem zato, ker je njegova vloga v filmski zgodovini povsem primerljiva z ugledom velikega dramatika. Omenili bi še eno primerjavo: francoski filozof Gilles Deleuze v svoji zadnji knjigi *Slika-čas* (Image-temps, 1985) vidi Wellesa v bližini Nietzscheja oziroma nietzschejanske kritike resnice. Tako za enega kot za drugega „resnični svet“ ne obstaja in človeka, ki hoče resnico, pogosto vodijo sumljivi vzgibi: tak človek hoče soditi življenju v imenu neke višje vrednote, v življenju vidi zlo, napako, ki jo je treba odpraviti. In tako kot Nietzsche, trdi Deleuze, se je tudi Welles boril proti sistemu sodbe, še več, ta postane pri njem nemogoč (**Proces**): Welles nenehno gradi osebe, ki jim ni mogoče soditi, ki uhajajo vsakršni možni sodbi. A če ni resnice, tudi ni več videzov — preostanejo samo še telesa, ki so moči, zadevajoče druga ob drugo. Vendar vse moči niso enake, ene so dobre, druge slabe: slabe so tiste, ki predstavljajo pohabljenost in izčrpano življenje in hkrati voljo do vladanja, oblasti (npr. Bannister v **Dami iz Shanghaja**), medtem ko so dobre tiste, ki predstavljajo kipenje in nenehno metamorfozo življenja. „Dobre moči“ imajo pri Wellesu tudi svoje ime — to je „plemenitost“ (z njo Welles definira svojo najbolj priljubljeno figuro, Falstaffa) ali „umetniška volja“, volja do ustvarjanja novih možnosti, ki — kot pravi Deleuze — ostane nedolžna celo v zločinu.

Wellesov filmski opus predstavlja za filmografe naporno nalogo, saj vsi zatrjujejo, da ne morejo priti do popolnega seznama filmov, pri katerih je Welles na ta ali oni način sodeloval (kot režiser, scenarist ali igralec); razen tega se je Welles loteval več projektov hkrati in jih v različnih fazah opustil (zaradi pomanjkanja denarja, čeprav je svoj igralski dohodek pogosto investiral v realizacijo filma, ali zaradi upada navdušenja). Filmografija, ki jo tu objavljamo, se opira na tisto, ki jo je za posebno številko *Cahiers du cinéma* o Wellesu pripravil Vincent Pinel in obsega dokončane in nedokončane filme.

ORSON WELLES

Srca starosti (The Hearts of Age), 1934; r. Welles in William Vance; i. Welles, Virginia Nicholson; p. Todd School; 6-minutni film.

Preveč Johnsona (Too Much Johnson), 1938; r. in s. Welles; k. Paul Dunbar; i. Joseph Cotten, Virginia Nicholson; p. Mercury Productions; to je 40-minutni film o režiranju istoimenske gledališke predstave, nikoli ni bil javno predvajan in je zgorel v požaru, ki je zajel Wellesovo vilo v Madridu leta 1970.

Državljan Kane (Citizen Kane), 1940—41; s. Herman J. Mankiewicz in O. W.; r. O. W.; k. Gregg Toland; sc. Van Mest Polglase; z. Bailey Fesler in James G. Stewart; g. Bernard Herrmann; m. Robert Wise; i. O. W., Joseph Cotten, Dorothy Comingore, Everett Sloane, Ruth Warrick; p. Mercury Production by Orson Welles in RKO, t. 119 minut; premiera je bila 9. aprila 1941 v New Yorku, potem ko jo je časopisni mogotec Hearst zaman skušal preprečiti.

Veličastni Ambersonovi (The Magnificent Ambersons), 1941—42; s. O. W. po romanu Bootha Tarkingtona; r. O. W.; k. Stanley Cortez; sc. Mark-Lee Kirk; z. Bailey Fesler in James G. Stewart; g. Bernard Herrmann; m. Robert Wise; i. Tim Holt, Joseph Cotten, Dolores Costello, Agnes Moorehead, Anne Baxter, off glas O. W.; p. Mercury Production by Orson Welles in RKO; t. 88. minut (originalna verzija 131 minut).

Potovanje v strah (Journey into Fear), 1942—43; s. Joseph Cotten in O. W. po romanu Erica Amblerja; r. O. W. in Norman Foster (ki je edini napisan v filmski glavi); k. Karl Struss; sc. Mark-Lee Kirk, z. Bailey Fesler in James G. Stewart; g. Roy Webb; m. Mark Robson; i. Joseph Cotten, Dolores Del Rio, Orson Welles, Ruth Warrick, Agnes Moorehead, Everett Sloane; p. Mercury Production by Orson Welles in RKO; t. 70 minut.

Tujec (The Stranger), 1945—46; s. Anthony Veiller in John Huston; r. O. W.; k. Russel Metty; sc. Perry Ferguson; z. Corson Jowett in Arthur Johns; g. Bronislaw Kaper; i. O. W., Loretta Young, Edward G. Robinson; p. Haig Corporation, International Pictures; t. 95 minut (originalna verzija 115 minut).

Dama iz Shanghaja (The Lady from Shanghai), 1946—48; s. O. W. (po knjigi Sherwooda Kinga *If I Should Die Before I Wake*); r. O. W.; k. Charles Lawton jr.; sc. Stephen Gooson in Sturges Carne; z. Lodge Cunningham, g. Heinz Roemheld; i. O. W., Rita Hayworth, Everett Sloane; p. Columbia; t. 87 minut.

Macbeth, 1947—48; s. in r. O. W.; k. John Russel; sc. Fred Ritter; z. John Stransky; g. Jacques Ibert; i. O. W., Jeanette Nolan, Dan O'Herlihy; p. Mercury Production za Republic Pictures, Hollywood; t. 107 minut.

Othello, 1949—52; s. in r. O. W.; k. Anchise Brizzi, G. R. Aldo, George Fanto; sc. Alexander Trauner; g. Francesco Lavagnino in Alberto Barberis; i. O. W., Michael MacLiammoir, Suzanne Cloutier; p. Mercury Production in Scaler Films, Rim; t. 95 minut; film je prejel zlato palmo na festivalu v Cannesu, 1952.

2 Zaupno poročilo (Mr. Arkadin, Confidential Report), 1954—55; s. O. W. po svojem lastnem romanu *M. Arkadin*; r. O. W.; k. Jean Bourgoïn; sc. O. W. in Gil Parrondo; g. Paul Misraki; i. O. W., Paola Mori, Robert Arden, Akim Tamiroff, Michael Redgrave; p. Mercury Production, Filmorsa, Pariz in Cervantes Films Organisation, Madrid; t. 99 minut.

Dotik zla (Touch of Evil), 1957—58; s. O. W. (po romanu Whita Mastersona *Badge of Evil*); r. O. W.; k. Russel Metty; sc. Alexander Golitzen; g. Henry Mancini; i. O. W., Charlton Heston, Janet Leigh, Akim Tamiroff, Marlene

Dietrich; p. Universal; t. 95 minut.

Studenec mladosti (The Fountain of Youth), 1958; s. in r. O. W.; k. Sid Hickox; i. Dan Tobin, Joi Lansing, Rick Jason in O. W. pripovedovalec; p. Desilu Production za TV oddajo „Orson Welles presents“; t. 27 minut.

Proces (The Trial), 1962; s. O. W. po romanu F. Kafke; r. O. W., k. Edmond Richard; sc. Jean Mandaroux; i. Anthony Perkins, Jeanne Moreau, Romy Schneider, O. W., Akim Tamiroff; p. Mercury Production, Paris Europe Productions, Hisa Films, München in Fi-C-It, Rim; t. 120 minut.

Falstaff (Chimes at Midnight), 1964—66; s. O. W. po Shakespearovih delih *Rihard II.*, *Henrik IV.*, *Henrik V.* in *Vesele vdove windsorske*; r. O. W.; k. Edmond Richard; sc. Jose Antonio de la Guerra; g. Alberto Lavagnino; i. O. W., Keith Baxter, John Gielgud, Jeanne Moreau, Marina p. International Films Espanola, Alpine Production, Svica; t. 115 minut.

Nesmrtna zgodba (The Immortal Story), 1966—68; s. O. W. (po noveli Karen Blixen); r. O. W.; k. Willy Kurant; i. O. W., Jeanne Moreau, Roger Coggio, Fernando Rey; p. francoska TV in Albina Films, Pariz; t. 58 minut.

Resnice in laži (F for Fake), 1973—75; s. in r. O. W.; k. Christian Odasso in Gary Graver; i. O. W., Oja Kodar, François Reichenbach, Joseph Cotten; p. Saci, Teheran, Les Films de l'Apostrophes, Pariz, Janus Film und Fernsehen, Frankfurt; t. 85 minut.

Snemanje Othella (Filming Othello), 1978; s. in r. O. W.; k. Gary Graver (16 mm); i. O. W., Michael Mac Liammoir; p. zahodnonemška TV, t. 84 minut.

Nedokončani filmi:

Srce teme (Hearth of Darkness), 1939; s. O. W. in John Houseman po povesti Josepha Conrada.

Vse to je res (It's All True), 1941—42; s. in r. O. W.; k. Howard Greene, Harry Wild, Eddie Pyle, Joseph Biroc; p. Mercury Production in RKO.

Don Kihot (Don Quixote), 1957—75; s. O. W. po Cervantesovem romanu; r. O. W.; k. Jack Draper; i. Francisco Reigera, Akim Tamiroff, O. W.

Globina (The Deep, Dead Reckoning), 1967—70; s. O. W. po romanu Charlesa Williamsa *Dead Calm*; r. O. W.; k. Willy Kurant; i. O. W., Jeanne Moreau; film so snemali na Hvaru.

Druga stran vetra (The Other Side of the Wind), 1970—72; s. O. W. in Oja Kodar; r. O. W.; k. Gary Graver; i. John Huston, Rich Little, Oja Kodar, Norman Foster, Peter Bogdanovich, Lilly Palmer; p. Saci, Teheran, Films de l'Apostrophes, Pariz; film je v iranski lasti.

Pripravil: Z. V.

Kratice:

s. — scenarij, r. — režija, k. — kamera, sc. — scenografija, z. — zvok, g. — glasbá, m. — montaža, i. — igralci, p. — produkcija, t. — trajanje.

(priredil Z. V.)